

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

IJTIMOYIY -MAISHIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSI

Anvarova Dिल्фуза Акрамжановна

Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti.o‘qituvchi.

Annotatsiya

Mazkur maqolada aqliy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan o‘quvchilarda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirishning metodologik asoslari yoritilgan. Muallif tomonidan maxsus ta‘lim tizimida ijtimoiy moslashuvning ahamiyati, ijtimoiy-maishiy yo‘naltirish mashg‘ulotlarining mazmuni hamda o‘quvchilarning mustaqil hayotga tayyorlanishidagi o‘rni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirish texnologiyasi, uning shaxsiy, kognitiv va faoliyat komponentlari keng yoritilib, mazkur jarayonda o‘qituvchi, ota-ona hamda tarbiyachilarning hamkorligi muhim omil sifatida ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada maxsus korreksion ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish, kundalik turmush faoliyatini tashkil etish, ijtimoiy muhitda mustaqil harakat qilish hamda muloqot kompetensiyalarini rivojlantirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish aqli zaif o‘quvchilarning ijtimoiy adaptatsiyasi, mustaqil hayotga tayyorgarligi va jamiyatga integratsiyalashuvini ta‘minlashda muhim pedagogik omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-maishiy kompetensiya, ijtimoiy moslashuv, maxsus ta‘lim, korreksion pedagogika, aqli zaif o‘quvchilar, inklyuziv ta‘lim, ijtimoiy kompetentlik, o‘z-o‘ziga xizmat ko‘rsatish, ijtimoiy adaptatsiya, korreksion-rivojlantiruvchi ta‘lim, bilish faoliyati, mustaqil hayotga tayyorlash, maxsus pedagogika, ijtimoiy-maishiy yo‘naltirish, kommunikativ ko‘nikmalar.

СОДЕРЖАНИЕ МЕТОДИКИ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Анварова Дилфуза Акрамджановна

Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, преподаватель

Аннотация

В данной статье освещены методологические основы формирования социально-бытовых компетенций у учащихся с нарушениями интеллектуального развития. Автором с научно-педагогической точки зрения проанализированы значение социальной адаптации в системе специального образования, содержание занятий по социально-бытовой ориентировке, а также их роль в подготовке учащихся к самостоятельной жизни. Кроме того, подробно раскрыта технология поэтапного формирования социально-бытовых компетенций, ее личностный, когнитивный и деятельностный компоненты, а также подчеркнута важность сотрудничества учителя, родителей и воспитателей в данном процессе. В статье особое внимание уделяется вопросам развития у учащихся навыков самообслуживания, организации повседневной бытовой деятельности, самостоятельного поведения в социальной среде и коммуникативных компетенций в процессе специального коррекционного обучения. Результаты исследования показывают, что формирование социально-бытовых компетенций является важным педагогическим фактором обеспечения социальной адаптации, подготовки к самостоятельной жизни и интеграции в общество учащихся с интеллектуальными нарушениями.

Ключевые слова: социально-бытовая компетенция, социальная адаптация, специальное образование, коррекционная педагогика, учащиеся с интеллектуальными нарушениями, инклюзивное образование, социальная компетентность, самообслуживание, социальная адаптированность, коррекционно-развивающее обучение, познавательная деятельность, подготовка к самостоятельной жизни, специальная педагогика, социально-бытовая ориентировка, коммуникативные навыки.

METHODOLOGICAL BASIS FOR THE FORMATION OF SOCIAL AND EVERYDAY LIFE COMPETENCE

Anvarova Dिल्фуза Акрамжановна

Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, Lecturer

Abstract

This article highlights the methodological foundations for the formation of social and everyday life competencies in students with intellectual developmental disabilities. The author provides a scientific and pedagogical analysis of the importance of social adaptation in the special education system, the content of social and everyday life orientation classes, and their role in preparing students for independent living. The article also thoroughly explains the technology of step-by-step formation of social and everyday life competencies, including its personal, cognitive, and activity-based components, while emphasizing the importance of cooperation among teachers, parents, and educators in this process. Special attention is paid to the development of students' self-care skills, organization of daily household activities, independent functioning in the social environment, and communicative competencies within the process of special correctional education. The research findings show that the formation of social and everyday life competencies is an important pedagogical factor in ensuring the social adaptation, readiness for independent living, and integration into society of students with intellectual disabilities.

Keywords: social and everyday life competence, social adaptation, special education, correctional pedagogy, students with intellectual disabilities, inclusive education, social competence, self-care, social adaptation, correctional and developmental education, cognitive activity, preparation for independent living, special pedagogy, social and everyday life orientation, communication skills.

Kirish

Bugungi globallashuv va jamiyat taraqqiyoti sharoitida imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyat hayotida faol ishtirokini ta'minlash, ularni mustaqil hayotga tayyorlash hamda ijtimoiy moslashtirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ayniqsa, aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda kundalik turmush faoliyatini mustaqil tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish maxsus pedagogika va korreksion ta'lim tizimining muhim vazifalaridan hisoblanadi. Zamonaviy maxsus ta'lim tizimi nafaqat bilim berishga, balki o'quvchilarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlaydigan amaliy, ijtimoiy va maishiy kompetensiyalarni rivojlantirishga ham yo'naltirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularga sifatli ta'lim va tarbiya berish yuzasidan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-sonli "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni hamda PQ-74-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlari asosida inklyuziv va maxsus ta'lim tizimini takomillashtirish, nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatdagi teng huquq va imkoniyatlarini ta'minlash bo'yicha muhim vazifalar belgilab berilgan. Mazkur hujjatlar imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni rivojlantirishning dolzarbligini yanada oshirmoqda.

Aqli zaif o'quvchilarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini shakllantirish ularning mustaqil hayotga tayyorgarligi, mehnat faoliyatiga moslashuvi, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, muloqot qilish va jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim omil hisoblanadi. Mazkur kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni o'quvchilarning yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus metodik yondashuvlar asosida tashkil etilishi lozim. Shu sababli ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni rivojlantirishning metodologik asoslarini ilmiy jihatdan o'rganish va amaliyotga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri sanaladi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlarda ijtimoiy-maishiy yo'naltirish masalalari V.V. Voronkova, A.M. Shcherbakov, V.K. Kotyrlo, T.A. Devyatkina, G.V. Pachurin kabi olimlar tomonidan o'rganilgan bo'lib, ular mazkur jarayonning korreksion-rivojlantiruvchi ahamiyatini asoslab berganlar. Tadqiqotchilar ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish o'quvchilarning ijtimoiy adaptatsiyasi, kundalik hayotdagi mustaqilligi hamda ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilishini ta'kidlaydilar.

Adabiyotlar tahlili

Aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlash, ularda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi maxsus pedagogika va korreksion ta'lim sohasidagi dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur muammo bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish bolaning mustaqil hayotga moslashuvi, kundalik faoliyatni tashkil etishi hamda jamiyatda o'z o'rnini topishida muhim omil sifatida qaraladi.

Maxsus pedagogika sohasida V.V. Voronkova tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda aqli zaif bolalarni o'qitish va tarbiyalashning korreksion-rivojlantiruvchi yo'nalishlari keng yoritilgan. Olim yordamchi maktablarda tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayoni o'quvchilarning nafaqat bilim olishiga, balki ularning kundalik hayot faoliyatiga moslashishiga xizmat qilishi zarurligini ta'kidlaydi. Tadqiqotchining fikricha, ijtimoiy-maishiy yo'naltirish mashg'ulotlari o'quvchilarda mustaqillik, mehnatsevarlik, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va ijtimoiy muhitda to'g'ri harakat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi [1, 84-bet]. Shuningdek, muallif aqli zaif bolalarda ijtimoiy tajribaning yetishmasligi sababli maxsus pedagogik yondashuv zarurligini alohida qayd etadi [1, 112-bet].

O.I. Karpunina maxsus pedagogikaning nazariy asoslarini tadqiq etar ekan, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, korreksion ta'limning asosiy maqsadi bolalarni jamiyatda mustaqil yashashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bunda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalar markaziy o'rin egallaydi [2, 57-bet]. Tadqiqotlarda o'quvchilarda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, muloqot qilish, maishiy texnik vositalardan foydalanish hamda kundalik hayotiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurligi ko'rsatib o'tilgan [2, 103-bet].

B.P. Puzanov o'z ilmiy ishlarida intellektual rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish metodikasini tahlil qilib, ularning ijtimoiy adaptatsiyasida korreksion-pedagogik ishlarning ahamiyatini asoslab beradi. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, aqli zaif bolalarda ijtimoiy tajribaning sust rivojlanganligi ularning kundalik faoliyatda mustaqil harakat qilish imkoniyatlarini cheklaydi. Shu sababli o'quv jarayonida amaliy mashg'ulotlar, kuzatish, modellashirish va takroriy mashqlar asosida ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarni shakllantirish lozim [3, 96-bet]. Muallif ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni rivojlantirishda oilaviy muhit va pedagogik hamkorlikning o'rni yuqori ekanligini ham qayd etadi [3, 141-bet].

V.A. Shinkarenko yordamchi maktab o'quvchilarining mehnat tarbiyasi masalalarini o'rganar ekan, mehnat faoliyati orqali ijtimoiy-maishiy moslashuvni rivojlantirish mumkinligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Olimning fikricha, mehnat faoliyati bolalarda mas'uliyat, tartiblilik, mustaqillik va jamoada ishlash kabi muhim sifatlarni shakllantiradi [4, 74-bet]. Shuningdek, muallif maishiy mehnat elementlarini ta'lim jarayoniga kiritish o'quvchilarning kundalik hayotdagi amaliy faoliyatini rivojlantirishini ta'kidlaydi [4, 129-bet].

A.M. Shcherbakovning ilmiy qarashlarida esa ijtimoiy-maishiy yo'naltirish maxsus maktab ta'limining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Tadqiqotchi aqli zaif o'quvchilarni jamiyatga moslashtirish uchun ularda ijtimoiy muhitda to'g'ri harakat qilish, o'z ehtiyojlarini mustaqil qondirish hamda atrofdagilar bilan muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi [5, 38-bet]. Olim ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni rivojlantirishning bosqichli tizimini taklif etib, unda bilimlarni o'zlashtirish, amaliy faoliyatga tatbiq qilish va kundalik hayotda mustaqil qo'llash jarayonlari uzviy bog'liqligini ko'rsatadi [5, 91-bet].

L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi ham ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirishning metodologik asoslaridan biri hisoblanadi. Olim bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit va kattalar bilan hamkorlikdagi faoliyat orqali amalga oshishini ta'kidlaydi. Vigotskiy "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi asosida o'quvchining imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash orqali yangi bilim va ko'nikmalarni egallash mumkinligini asoslaydi [6]. Mazkur yondashuv ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirishda pedagogik rahbarlik va amaliy faoliyatning ahamiyatini ko'rsatib beradi.

Shuningdek, G.V. Pachurin, T.A. Gorshkova, S.M. Shevchenko va M.V. Romanovalarning ilmiy tadqiqotlarida ijtimoiy-maishiy yo'naltirish fanining fanlararo xususiyatga ega ekanligi ta'kidlanadi. Ularning fikricha, ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish pedagogika, psixologiya, ijtimoiy ish, mehnat ta'limi va kommunikativ rivojlantirish bilan uzviy bog'liq jarayondir. Tadqiqotchilar bolalarda kundalik hayotiy vaziyatlarni modellashtirish, rolli o'yinlar, kuzatish va amaliy topshiriqlardan foydalanish ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali usullari ekanligini qayd etadilar.

Tahlil etilgan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni mustaqil hayotga tayyorlashning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Shu bilan birga, mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun korreksion-rivojlantiruvchi metodlar, kompetensiyaviy yondashuv, individual ta'lim hamda oila va pedagog hamkorligini uyg'unlashtirish zarurdir.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan o'quvchilarda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik va metodologik asoslarini o'rganishga qaratilgan nazariy

hamda amaliy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida maxsus pedagogika, korreksion pedagogika, psixologiya va ijtimoiy moslashuv nazariyalariga tayangan holda kompetensiyaviy, shaxsga yoʻnaltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar qoʻllanildi.

Tadqiqot metodlari sifatida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, kuzatish, suhbat, taqqoslash, pedagogik monitoring hamda amaliy faoliyat natijalarini oʻrganish metodlaridan foydalanildi. Oʻquvchilarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini aniqlashda ularning kundalik faoliyati, oʻz-oʻziga xizmat koʻrsatish koʻnikmalari, muloqot madaniyati va mustaqil harakat qilish darajasi kuzatildi.

Shuningdek, tadqiqot davomida ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirishning bosqichli tizimi asos qilib olinib, mavjud bilim va koʻnikmalarni aniqlash, bilimlarni boyitish, amaliy malakalarni shakllantirish, tizimlashtirish hamda kundalik hayotda qoʻllash jarayonlari izchil tashkil etildi. Olingan natijalar pedagogik va korreksion ishlarining samaradorligini baholash asosida umumlashtirildi.

Natijalar

Yillar davomida maxsus psixologiya va pedagogika sohasida imkoniyati cheklangan bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirish va korreksiyalash koʻplab tadqiqot mavzusi boʻlib kelgan. Bu esa aqliy rivojlanishda nuqsoni boʻlgan bolalarning maqsadli ijtimoiy rivojlanish vazifalarini ikkinchi darajada amalga oshirilishiga olib keldi.

Jamiyat va davlatning yangi yoʻnalishlari taʼsirida, shuningdek, birinchi oʻrinda ixtisoslashtirilgan yordamchi maktab vazifasida aqli zaif oʻquvchining ijtimoiy moslashuv vazifasi bilan birgalikda aqli zaif bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishi roli va oʻrnini qayta koʻrib chiqish zarurati tugʻildi. A.M.Shcherbakovning soʻzlariga koʻra, “aqli zaif oʻquvchilarni ijtimoiylashtirish muammosi hozirgi paytda juda dolzarbdir. Shuning uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatning asosiy maqsadi bolalar uchun adekvat sharoitni taʼminlab beruvchi maxsus korreksion- rivojlantiruvchi taʼlim muhitini, sogʻlom bolalar bilan maxsus taʼlim standartlari doirasida taʼlim olish, davolanish va sogʻlomlashtirish, tarbiyalash, rivojlanish nuqsonini korreksiyalashda teng imkoniyat va oxir- oqibatda –ijtimoiy moslashuvni yaratishdir”.

Aqli zaif oʻquvchilarning ijtimoiy moslashuvini taʼminlash maxsus taʼlim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon, avvalo, oʻquvchilarning kundalik hayot faoliyatiga tayyorlanishi, mustaqil yashash koʻnikmalarini egallashi hamda jamiyatda oʻz oʻrnini topishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy-mehnat moslashuvi va ijtimoiy-maishiy moslashuv asosiy pedagogik yoʻnalish sifatida qaraladi. Ayniqsa, ijtimoiy-maishiy yoʻnaltirish oʻquvchilarning mustaqil hayotga amaliy tayyorgarligini shakllantirishda muhim oʻrin tutadi. Ushbu jarayon orqali oʻquvchilarda oʻz-oʻziga xizmat koʻrsatish, kundalik turmush faoliyatini tashkil etish, atrof-dagilar bilan muloqot qilish hamda jamiyat qoidalariga mos ravishda harakat qilish koʻnikmalari rivojlantiriladi.

Ijtimoiy-maishiy yoʻnaltirish mashgʻulotlari maxsus korreksion-rivojlantiruvchi taʼlimning tarkibiy qismi boʻlib, ular oʻquvchilarning umumiy rivojlanishini qoʻllab-quvvatlash bilan birga, ijtimoiy adaptatsiyasini ham taʼminlaydi. Ushbu mashgʻulotlarning asosiy vazifalari oʻquvchilarda ijobiy shaxsiy sifatlarni shakllantirish, mehnatga hurmat va qiziqishni rivojlantirish, sogʻlom ijtimoiy muhitga moslashishga yordam berish hamda mavjud nuqsonlarni korreksiyalashdan iboratdir. Shu bilan birga, oʻquvchilarning avval egallagan bilim va tajribalariga tayangan holda yangi bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Dastlabki bosqichda oʻquvchilarning mavjud bilim, malaka va koʻnikmalari aniqlanadi. Bu jarayonda pedagog oʻquvchilar bilan suhbatlar oʻtkazadi, ularning kundalik faoliyatini kuzatadi hamda ota-onalar va tarbiyachilar bilan hamkorlik qiladi. Mazkur bosqich oʻquvchilarning real ehtiyojlarini aniqlash, taʼlim mazmunini toʻgʻri rejalashtirish va keraksiz takrorlanishlarning oldini olish imkonini beradi.

Keyingi bosqichda aniqlangan bilim boʻshliqlari toʻldiriladi. Bu jarayonda turli pedagogik usullar, jumladan, muammoli vaziyatlar yaratish, syujetli rasmlar, videomateriallar, multfilmlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Bunday faoliyat oʻquvchilarning qiziqishini oshiradi, vaziyatni tahlil qilish va yangi sharoitlarga moslashish qobiliyatini rivojlantiradi.

Uchinchi bosqichda esa olingan nazariy bilimlar asosida amaliy koʻnikma va malakalar shakllantiriladi. Oʻquvchilar kundalik hayotda uchraydigan vaziyatlarni bajarish orqali mustaqil harakat qilishni oʻrganadilar. Masalan, kiyimlarni tartibga solish, ovqatlanish madaniyatiga rioya qilish, shaxsiy gigiyena qoidalarini bajarish kabi faoliyatlar orqali amaliy tajriba hosil qilinadi.

Toʻrtinchi bosqichda oʻzlashtirilgan bilim, koʻnikma va malakalar mustahkamlanadi hamda tizimlashtiriladi. Pedagog oʻquvchilarning harakatlarni qay darajada mustaqil va izchil bajarayotganini

nazorat qiladi. Bu bosqichda test topshiriqlari, amaliy mashqlar va kuzatish metodlari orqali o'zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Yakuniy bosqich ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni kundalik hayotda qo'llash va ijtimoiy moslashuvni kengaytirishga qaratiladi. O'quvchilar o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni oilada, maktabda va ijtimoiy muhitda amalda qo'llaydilar. Pedagoglar va ota-onalar tomonidan berilgan fikr-mulohazalar asosida korreksion ishlar davom ettiriladi. Natijada o'quvchilarda mustaqillik, mas'uliyat, ijtimoiy faollik va jamiyatda o'zini to'g'ri tutish kabi muhim sifatlar rivojlanadi.

Quyidagi jadvalda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish bosqichlari va ularning mazmuni tizimli ravishda yoritilgan.

Bosqichlar	Bosqich mazmuni	Pedagogik ahamiyati
1-bosqich	O'quvchilarning mavjud bilim, malaka va ko'nikmalarini aniqlash	O'quvchilarning ehtiyojlarini belgilash va individual yondashuvni ta'minlash
2-bosqich	Yetishmayotgan bilimlarni to'ldirish va qiziqishni oshirish	Bilimlarni faollashtirish va yangi vaziyatlarga moslashishni rivojlantirish
3-bosqich	Amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish	Mustaqil faoliyat va kundalik hayot tajribasini rivojlantirish
4-bosqich	Bilim va ko'nikmalarni aniqlashtirish hamda tizimlashtirish	O'zlashtirish darajasini mustahkamlash va nazorat qilish
5-bosqich	Bilimlarni kundalik hayotda qo'llash va ijtimoiy moslashuvni kengaytirish	Mustaqil hayotga tayyorlash va ijtimoiy adaptatsiyani kuchaytirish

Jadvalda ko'rsatilgan bosqichlar o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, har bir bosqich keyingi jarayonning samaradorligini ta'minlaydi. Mazkur tizim asosida tashkil etilgan korreksion-pedagogik faoliyat aqli zaif o'quvchilarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini rivojlantirish, ularni mustaqil hayotga tayyorlash va jamiyatga muvaffaqiyatli moslashtirishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Muhokama

V.V.Voronkova, V.V.Gladkaya, T.A.Devyatkin va boshqa olimlarning tadqiqotlari o'quvchilarda ijtimoiy -maishiy ko'nikmalarni kompetensiyalarni shakllantirish muammosini o'rganishga bag'ishlangan.

G.V.Pachurin, S.M.Shevchenko, T.A.Gorshkova, M.V.Romanovalarning ta'kidlashicha, **“ijtimoiy-maishiy hayotga yo'naltirish”** tushunchasi ilgari maxsus ta'lim predmeti deb hisoblanmagan. Bu, birinchi navbatda, ushbu fan sohasining asosini tashkil etadigan keng ko'lamli ijtimoiy muammolar bilan bog'liq; ikkinchidan, ijtimoiy-maishiy yo'naltirish, o'qitish amaliyotida qo'llaniladigan o'ziga xos vazifalari va ish usullari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan boshqa ilmiy fanlar bilan umumiy metodologik asosga ega: umumiy va yosh pedagogikasi, psixologiya, ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi, ta'lim iqtisodiyoti va boshqalar.

Shu munosabat bilan ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirishga tayyorgarlikning uchta komponenti ajratiladi: shaxsiy, kognitiv va faoliyat.

Shaxsiy tarkibiy qism bolaning ijtimoiy-maishiy faoliyatga bo'lgan motivatsiyasini, bolalarning qadriyat yo'nalishlarini o'z ichiga oladi.

Kognitiv komponent- bu o'zi, tabiiy va ijtimoiy dunyo haqidagi asosiy tassavurlar.

Faoliyat komponenti umumiy intellektual, umumiy mehnat, ijtimoiy-mehnat, aloqa ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ba'zi o'qituvchilar, psixologlar va ijtimoiy ishchilar bolalarda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va maishiy mehnat ko'nikmalarini shakllantirish yoshligidan boshlanishi kerak deb hisoblashadi.

Ayrim pedagog va psixologlarning fikriga ko'ra, bunday ko'nikmalarni bola yurishni boshlaganidan keyingina shakllantirish kerak. Ba'zi o'qituvchilar esa, aksincha, bolada o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini o'zlashtirgandan keyin shakllantirish kerak deb hisoblashadi. O'quv jarayonida ijtimoiy-maishiy hayotga yo'naltirish darslarida o'quvchilar yotoq va kiyimlarni tartibga solish uchun kiyimlarni qanday qilib to'g'ri tayyorlashni; kiyim-kechak, poyabzal va choyshablarni qanday tartibga kerak; jarohatlanishda birinchi yordamni qanday ko'rsatish kerakligini o'rganadilar.

Ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish yuzasidan olib boriladigan ishlar mehnatsevarlik, intizomlilik, saranjomlik va boshqa qimmatli axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ijtimoiy-maishiy hayotga yo'naltirish ularning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun bolalar mayda motorikasini, shuningdek, atrof-olamda mo'ljal olish, mustaqil va mas'uliyatli bo'lish, yangi bilimlarga, yangi sevimli mashg'ulotlariga qiziqish qobiliyatini rivojlantirish kabi ko'plab ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Bolalar uchun uni rivojlantirishning eng qiziqarli usullaridan biri bu dizayndir. Uning yordami bilan bola fazoviy mo'ljal olishni ham o'zlashtiradi, ko'ruv idroki rivojlanadi, bu ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun juda muhimdir. O'quv jarayonida aqli zaif o'quvchilar ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni va muloqot ko'nikmalarini egallashlari lozim. Bu ulardan hissiy-iroda sohasi va bilish faoliyatini rivojlantirish, korreksiyalash va o'qitish bilan bog'liq tushunchalarni o'zlashtirishni talab etadi.

Ushbu tushunchalarni o'zlashtirish faqat o'quv jarayoniga korreksion- pedagogik ish elementlarini kiritish sharti bilan mumkin bo'ladi. Shuning uchun o'qituvchi o'quv mazmuniga kognitiv sohani va aqli zaif maktab o'quvchilarining xatti-harakatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus korreksion vazifalarini kiritishi kerak. Mutaxassislar ijtimoiy-maishiy faoliyat tushunchasini belgilaydigan beshta mezonni ajratib ko'rsatadilar:

- O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish;
- ovqatlanishni tashkil etish;
- buyum- narsalarni asrash;
- xonani tozalash-yig'ishtirish;
- pul bilan munosabat, xaridlarni amalga oshirish [tsit.16-sahifa, 12sahifa].

V.K.Kotyrloning fikricha, bolalarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini egallash ota-onalar va o'qituvchilardan doimiy e'tibor va sabr-toqatni talab qiladigan murakkab jarayondir. V.K.Kotyrlor kattalar va birinchi navbatda ota-onalarning misoliga e'tibor qaratishni taklif qiladi, ya'ni: oila, o'zi, atrofdagi narsalar, ularning maqsadi to'g'risida elementar bilimlarni shakllantirish; bolalarni vilkalar pichoq va peçetelerden foydalanishga o'rgatish, stolda o'zini to'g'ri tutish Shunday qilib, ilmiy muhitda ijtimoiy - maishiy kompetensiyalarni shakllantirish to'g'risida turli xil g'oyalar shakllanganligini ta'kidlash mumkin, ammo umuman olganda ular bolaga kundalik va ijtimoiy muhitda qulay bo'lishga imkon beradigan ko'nikmalardir.

Xulosa

Aqli zaif o'quvchilarda ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish ularning mustaqil hayotga tayyorlanishi, jamiyatga moslashuvi va kundalik turmush faoliyatini samarali tashkil etishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-maishiy yo'naltirish mashg'ulotlari maxsus ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning ijtimoiy faolligi, mas'uliyati va o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish jarayoni bosqichma-bosqich tashkil etilishi samarali natija beradi. Dastlab o'quvchilarning mavjud bilim va ko'nikmalari aniqlanib, keyingi bosqichlarda ularning bilimlari boyitiladi, amaliy ko'nikmalar shakllantiriladi, o'zlashtirilgan malakalar tizimlashtiriladi hamda kundalik hayotda qo'llash orqali mustahkamlanadi. Ushbu bosqichli yondashuv o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish va ta'lim jarayonini maqsadga muvofiq tashkil etishga xizmat qiladi. Shuningdek, ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni rivojlantirishda o'qituvchi, ota-ona va tarbiyachilar hamkorligi muhim omil hisoblanadi. Ularning birgalikdagi faoliyati o'quvchilarda ijobiy shaxsiy sifatlarni shakllantirish, ijtimoiy muhitga moslashish jarayonini tezlashtirish hamda korreksion ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish aqli zaif o'quvchilarning hayotiy tajribasini boyitadi, ularni jamiyatda mustaqil harakat qilishga tayyorlaydi va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi. Shu sababli mazkur yo'nalish maxsus pedagogika fanida dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Воронкова В.В. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / В. В. Воронкова. - М.: Владос, 2014. -317 с.
2. Карпунина О.И. Специальная педагогика в опорных схемах / О. И. Карпунина. - М.: НЦ ЭНАС, 2015. -312 с.
3. Пузанов Б.П. Обучение детей с нарушениями интеллектуального развития/ Б. П. Пузанов. - М.: Академия, 2015. -249 с.
4. Шинкаренко В. А. Трудовое обучение и воспитание учащихся вспомогательной школы / В.А. Шинкаренко. – Минск: ШКОЛА, 2010. -310 с.
5. Щербаков А.М. Социально- бытовая ориентировка в специальных (коррекционных) образовательных учреждениях VIII вида / А. М. Щербаков. - М.: МИГ, 2013. -176 с.
6. Выготский Л.С. Роль курса социально- бытовой ориентировки в коррекционной школе